

Ξενοφώντος Ελληνικά

Βιβλίο Β'

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

§ 16-32. Η ήττα των Αθηναίων. ώρες 8

Στόχος: Να κατανοηθεί πως έμπειροι ναυτικοί, οι Αθηναίοι, νικήθηκαν από τους Πελοποννησίους, επειδή έδειξαν υπερβολική αυτοπεποίθηση και υποτίμησαν τον αντίπαλο· και από την άλλη πως ένας έξυπνος / πο-νηρός στρατηγός, ο Λύσανδρος, με την υπομονή του κατάφερε να νική-σει τους ανώτερους αντιπάλους.

Σ' αυτό αποβλέπουν και τα 2 «θέματα για συζήτηση».

Βιβλιογραφία:

- Για τα γεγονότα: ΙΕΕ τόμ. Γ1 σελ. 303-305
- για τις λεηλασίες: Ο Έλληνας άνθρωπος (έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ) το Κεφ. «Ο άνθρωπος και ο πόλεμος» (κυρίως σελ. 102-108)
- για την Κύπρο και τον Ευαγόρα: ΙΕΕ τόμ. Γ2 σελ. 160-169
- για τα συμφέροντα της Αθήνας στην περιοχή αυτή (Θράκη, Ελλή-σποντος, Προποντίδα, Εύξεινος Πόντος): ΙΕΕ τόμ. Γ1 σελ. 123-124, και ο χάρτης στον ίδιο τόμο σελ. 104-5 (σχόλιο 3).
- Για τους άγραφους νόμους J. de ROMILLY Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ σελ. 46-50.

§ 16-19. ώρα 1

Σύμφωνα με τα Σχόλια πρέπει να δοθεί προσοχή στην παράλληλη κίνη-ση των δύο αντιπάλων και τους στόχους τους.

Σ' αυτό θα βοηθήσει α) ο ακριβής συντακτικός χαρακτηρισμός των ε-

μπρόθετων επιρρηματικών προσδιορισμών (Συντακτικό § 123 κ.ε.) β) η κατανόηση της σημασίας των σύνθετων με προθέσεις ρημάτων και γ) ο προσδιορισμός της σημασίας του χρόνου των ρημάτων (Συντακτικό § 78-79).

§20-24. ώρες 2

Στις παραγράφους αυτές η κατάσταση γίνεται περίπλοκη. Οι δύο στόλοι συναντώνται και επίκειται σύγκρουσή τους. Στην αφήγηση χρησιμοποιείται ο αόριστος (Συντακτικό § 81). Την περίπλοκη κατάσταση δείχνουν και οι μετοχές. Η σύνταξή τους πρέπει να προσεχθεί. Ιδιαίτερα πρέπει να συνταχθούν οι §§ 22 και 24.

Στην § 22 να επισημανθεί ότι οι δύο κύριοι ρηματικοί τύποι έσήμανεν (είσθαινε) και προεΐπεν (ώς...) προσδιορίζονται από τις μετοχές άριστοποιησαμένους και παρασκευασάμενος-παραβάλλων.

Στην § 24 (α' περίοδος), που είναι πιο σύνθετη, μπορούν οι μαθητές να διαπιστώσουν τη συνθετικότητα της περιόδου της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, με τα συμπληρώματα (απαρέμφατα / αντικείμενα) και τους προσδιορισμούς του κύριου ρηματικού τύπου (ικέλευσεν):

Λύσανδρος έκέλευσεν α) έπεσθαι β) αποπλεΐν και γ) εξαγγεΐλαι. Τρεις ήταν οι εντολές του Λυσάνδρου· πριν όμως από την εκτέλεση των δύο τελευταίων εντολών (αποπλεΐν, εξαγγεΐλαι) τοποθετείται η μετοχή κατιδόντας (ό,τι ποιοῦσι) για να προσδιοριστεί η χρονική προϋπόθεση της εκτέλεσής τους.

Επίσης οι μαθητές θα πρέπει με αυτή την ευκαιρία να μάθουν να ξεχωρίζουν τα συμπληρώματα / κυρίου όρους του κυρίου ρηματικού τύπου (αντικείμενο, κατηγορούμενο, κατηγ. μετοχή) από τους προσδιορισμούς / δευτερεύοντες όρους.

Με αφορμή το υποκείμενο των μετοχών άριστοποιησαμένους και κατιδόντας μπορεί να γίνει λόγος για το σχήμα «κατά το νοούμενο» (Συντακτικό § 188,1).

§ 25-26. ώρα 1

Η § 25 είναι ιδιαίτερα περίπλοκη με τις 4 μετοχές. Κατά τη σύνταξη πρέπει να φανεί και να τονιστεί ότι οι δύο κύριοι ρηματικοί τύποι ἔφη (ὀρμεῖν) και παρῆναι (μεθορμίσαι) στηρίζονται στη μετοχή κατιδών και τα συμπληρώματά της (αντικείμενα, κατηγ. μετοχές).

Εδώ μπορεί να γίνει λόγος α) για την κατηγορηματική μετοχή (Συντακτικό § 100) β) για τον ευθύ και πλάγιο λόγο (Συντακτικό § 180-181) γ) για την ταυτοπροσωπία και ετεροπροσωπία (Συντακτ. § 95).

Το φαινόμενο αυτό θα φανεί καλύτερα αν την πλαγιασμένη φράση «αὐτοὶ νῦν στρατηγεῖν, οὐκ ἐκεῖνον» από το εννοούμενο «ἔφασαν» την αποκαταστήσουμε σε ευθεία: «ἡμεῖς νῦν στρατηγοῦμεν, οὐ σύ».

§ 27. ώρα 1

Μετά την προετοιμασία των §§ 22-26 εδώ ο Ξενοφώντας παρουσιάζει την τελική φάση του στρατηγήματος του Λυσάνδρου. Η § 27 είναι σύνθετη γιατί την κύρια πρόταση την διασπούν 4 δευτερεύουσες προτάσεις, οι οποίες δείχνουν τα δεδομένα στα οποία στηρίχτηκε το σχέδιο του Λυσάνδρου.

§ 28-29. ώρα 1

Η § 28 αποτελείται από κύριες προτάσεις. Με αφορμή την απόλυτη μετοχή διεσκεδασμένων μπορεί να γίνει διάκριση συνημμένης και απόλυτης μετοχής (Συντακτ. § 102-103). Οι προηγούμενες παράγραφοι (§§ 20-27) μπορούν να δώσουν πρόσφορα παραδείγματα συνημμένης μετοχής.

Οι αλληπάλληλες κύριες προτάσεις ίσως αποδίδουν τις ξαφνικές και γρήγορες κινήσεις καθώς και τη σύγχυση των Αθηναίων.

Από την άλλη μεριά οι ενέργειες του Κόνωνα στην § 29 αποδίδονται περισσότερο σύνθετα, γιατί γίνονται μετά από κάποια σκέψη, όση επέτρεψε η μεγάλη συμφορά των Αθηναίων.

§ 30-32. ώρες 2

Οι παράγραφοι αυτές έχουν μικρότερη δυσκολία από προηγούμενες, ως προς τη σύνταξη· θα υπάρξει λοιπόν χρόνος να συζητηθούν στην τάξη όσα αναφέρονται στα σχόλια. Επίσης μπορεί να γίνει επανάληψη της κλίσης των ουσιαστικών.

Οι ασκήσεις 2-5	είναι για τις § 16-19
» 6-9	» § 20-24
» 10-11	» § 25-26
» 12	» § 27
» 13-16	» § 28-29
» 17-18	» § 30-32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

§ 1-4. Μετά την ήττα. ώρες 3

Στόχος: Να εκτιμηθεί ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούν μετά τη νίκη ο νικητής και οι ηττημένοι μετά την ήττα τους.

Βιβλιογραφία

- Για τη λειτουργία της εκκλησίας του δήμου
α. Ιστ. Ελλ. Εθν. τ. Γ1 σελ. 82-99
- β. G. GLOTG Η Ελληνική «πόλις» MIET σελ. 166-213
- γ. C. COULET Μέσα επικοινωνίας στην Αρχαία Ελλάδα έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 125-136.
- Για το ύφος του Ξενοφώντα
Αθ. Κανελλόπουλου, «Ο Ξενοφών ως δημοσιογράφος»
- Για τους «άγραφους νόμους» GLOTG έ.α. 271-2

§ 1-2. ώρα 1

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί α) στο χρόνο των ρημάτων που δηλώνουν κύριες ενέργειες του Λυσάνδρου (ἔπλει, ἀπέπεμπεν, ἐπεσκεύαζεν) και β) στους προσδιορισμούς των ενεργειών (ἐπεί... κατεστήσατο, διδούς, εἰδώς ὅτι..., καταλιπών, ἀποπλεύσας). Ο Λύσανδρος φροντίζει να εξασφαλίσει το έργο του, τη νίκη επί των Αθηναίων. Ο στρατηγός στην αρχαία πόλη δεν είναι μόνο στρατιωτικός, αλλά και πολιτικός ηγέτης.

§ 3-4. ώρες 2

Κατά τη διδασκαλία να δοθεί προσοχή στην τεχνική που ο Ξενοφώντας χρησιμοποιεί για να ζωντανέψει μια κρίσιμη στιγμή της Αθηναϊκής δημοκρατίας.

Η επιλογή των γεγονότων που έκαμε ο Ξενοφώντας και ο τρόπος που

τα εκθέτει έκαμε πολλούς να τον θεωρούν έναν καλόν δημοσιογράφο. Το πρώτο «θέμα για συζήτηση» μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά τη δεύτερη διδακτική ώρα, αφού έχει γίνει η επεξεργασία των §§ 3-4. Για τη σύγκριση θα επισημανθούν ο τίτλος και ο υπότιτλος της «είδησης», οι σύνομοι και ανεξάρτητοι προτάσεις, και άλλες, πιθανόν, διαφορές.

Εφόσον κριθεί σκόπιμο μπορεί να γίνει σύγκριση της συμπεριφοράς των Αθηναίων και της συμπεριφοράς των Σπαρτιατών όταν έμαθαν την ήττα τους στα Λεύκτρα το 371 π.Χ. όπως την αφηγείται ο Ξενοφώντας στα Ελληνικά (ΣΤ, 4, 16):

Γενομένων δὲ τούτων, ὁ μὲν εἰς τὴν Λακεδαίμονα ἀγγέλων τὸ πάθος ἀφικνεῖται γυμνοπαίδων τε οὔσης τῆς τελευταίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ χοροῦ ἔνδον ὄντος· οἱ δὲ ἔφοροι ἐπεὶ ἤκουσαν τὸ πάθος, ἐλυποῦντο μὲν, ὥσπερ, οἶμαι, ἀνάγκη· τὸν μέντοι χορὸν οὐκ ἐξήγαγον, ἀλλὰ διαγωνίσασθαι εἶων. καὶ τὰ μὲν ὀνόματα πρὸς τοὺς οἰκείους ἐκάστου τῶν τεθνεώτων ἀπέδσαν· προεῖπαν δὲ ταῖς γυναῖξι μὴ ποιεῖν κραυγὴν, ἀλλὰ σιγῇ τὸ πάθος φέρειν. τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἦν ὄρα, ὧν μὲν ἐτέθνασαν οἱ προσήκοντες, λιπαροὺς καὶ φαιδροὺς ἐν τῷ φανερῷ ἀναστρεφόμενους, ὧν δὲ ζῶντες ἡγγελμένοι ἦσαν, ὀλίγους ἂν εἶδες, τούτους δὲ σκυθρωποὺς καὶ ταπεινοὺς περιόντας.

Επίσης εφόσον υπάρξει χρόνος είναι αρκετά ωφέλιμο να γίνει λόγος για τη λειτουργία της Εκκλησίας του Δήμου.

Οι ασκήσεις 3-6 είναι για τις § 1-2

Οι ασκήσεις 7-10 είναι για τις § 3-4

§ 16-23. Η δράση της διπλωματίας. ώρες 4

Στόχος: Οι παράγραφοι αυτές δεν αναφέρονται σε πολεμική δραστηριότητα αλλά σε διπλωματική, η οποία εξαντλείται σε λόγους, συζητήσεις / αποφάσεις. Πρέπει όμως να κατανοηθεί από τους μαθητές ότι μια πολιτική απόφαση δεν είναι κάτι το απλό αλλά κάτι το σύνθετο· και όσοι από τους πρωταγωνιστές μιλούν δεν λένε αυτό ακριβώς που σκέπτονται. Εδώ, επίσης, λόγω της διπλωματίας έχουμε άφθονη εκφορά λόγου· μπορούμε λοιπόν να παρακολουθήσουμε μερικά πλεονεκτήματα της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

Ακόμη, έχουμε αρκετές ονομαστικές προτάσεις (Συντακτ. § 153-161), και είναι ευκαιρία να συμπληρωθούν / ολοκληρωθούν οι γνώσεις των μαθητών γύρω από αυτές. Ιδιαίτερα πρέπει να κατανοηθεί το φαινόμενο της «ευκτικής του πλαγίου λόγου». Για το φαινόμενο αυτό ο J. Humbert γράφει τα εξής στο «Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης» (μετάφραση Γ. Κουρμούλη).

§ 314. Ἡ ἀρχή, καθ' ἣν ἡ ἔγκλισις (ἡ τὸ ποιὸν ἐνεργείας) τοῦ ρήματος τῆς συμπληρωματικῆς προτάσεως εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς ἀντιστοίχου προτάσεως ἐν τῷ εὐθεῖ λόγῳ, δύναται νὰ μὴ ἐφαρμόζηται, ὅταν ἡ κυρία πρότασις ἀνήκῃ εἰς τὴν «σφαῖραν τοῦ παρελθόντος». Πράγματι ἡ συμπληρωματικὴ πρότασις δύναται νὰ θεωρῇται ὑπὸ δύο διαφόρους ἀποψεις. Οὕτως, ἂν τις ἔχῃ τὴν αἴσθησιν ὅτι κρίσις τις ἐκπεφρασμένη ἢ ὑπονουμένη εἶναι πραγματικὴ, διατηρεῖται ἡ βεβαιωτικὴ ἔγκλισις (ὀριστικὴ). Ἀντιθέτως, ἂν τις τείνῃ νὰ θεωρῇ τὴν κρίσιν αὐτὴν ὡς ἀναπόσπαστον στοιχεῖον πραγματικότητος νεκρᾶς, ἡ ἔγκλισις βεβαιώσεως κενὴ τοῦ πραγματικοῦ τῆς περιεχομένου καταντᾷ δυνάμει ὑφισταμένη κατὰστασις καὶ δυνατότης μέχρι σημείου, ὥστε νὰ ὑποκαθίσταται εἰς τὴν θέσιν τῆς ὀριστικῆς ἢ εὐκτικῆς τοῦ καθαρῶς δυνατοῦ (ἥτις οὐδέποτε συνοδεύεται ὑπὸ τοῦ ἄν). Εἶναι αὕτη ἡ εὐκτικὴ ἢ καλουμένη «πλαγία» ἢ «δευτερευούσης ἐξαρτήσεως» (πβ. § 202). Θὰ ᾔτο καλὺτερον νὰ τὴν προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον παρὰ νὰ τὴν ὀνομάζωμεν «εὐκτικὴν ἀμαυρώσεως τοῦ πραγματικοῦ ἐν τῷ παρελθόντι». Τὸ ὑποκατάστατον αὐτὸ

τῆς ὀριστικῆς ἄγνωστον εἰσέτι ἐν τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσεΐα (τοῦλάχιστον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς συμπληρωματικὰς προτάσεις) δὲν ἔπαυσε νὰ ἀναπτύσσεται παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ὑποτάξεως. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ Ξενοφῶν χρησιμοποιεῖ συχνότερον τὴν εὐκτικὴν ἢ ὁ Πλάτων ἢ ἔτι μᾶλλον ὁ Θουκυδίδης. Πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἡ ἀμαύρωσις τοῦ πραγματικοῦ δύναται νὰ προσβάλλῃ ὅχι μόνον τὴν συμπληρωματικὴν καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ τὰς προτάσεις, αἵτινες ἐξαρτῶνται ἀπὸ ταύτης εἰς βαθμὸν ὥστε ἡ εὐκτικὴ νὰ δίδῃ εἰς ὁλόκληρον τὴν φράσιν δευτερεύοντα τόνον (σελ. 180-181).

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Εθν. τ. Γ1 σελ. 305-6

J. Humbert, «Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικῆς Γλώσσης» (§ 190, 202-204, 314).

§ 16-17. ὥρα 1

Ἡ φράση «τοιούτων δέ ὄντων» παραπέμπει στα προηγούμενα (θα διαβαστεῖ ἡ προηγούμενη περίληψη (κεφ. II, § 5-15).

Εδὼ χρειάζεται νὰ προσεχθεῖ ὁ πρωταγωνιστικὸς ρόλος τοῦ Θηραμένη, που θα πρωταγωνιστήσῃ καὶ στὴν ἐπόμενη καὶ στὴ μεθεπόμενη ἐνότητα καὶ θα ἔχει τραγικὸ τέλος.

Ὁ κύριος ἄξονας λοιπὸν τῶν περιόδων εἶναι οἱ κύριες ἐνέργειες τοῦ Θηραμένη που ἐκφράζονται με τοὺς κύριους ρηματικοὺς τύπους τῶν ἀνεξαρτήτων προτάσεων:

α) εἶπεν (ὅτι...) εἰδώς (πότερον...)

β) διέτριβε ἐπιτηρῶν (ὁπότε...)

γ) ἀπήγγειλεν (ὅτι...)

δ) ἤρεθῃ (πρεσβευτής)

Με τὴ συντακτικὴ ἀνάλυση θα φανεῖ καὶ ὁ ρόλος τοῦ στὴν κρίσιμη περίοδο.

Αν περισσέψει χρόνος θα γίνει λόγος για τις ειδικές και τις πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις, αλλιώς να δοθούν για μελέτη στο σπίτι προκειμένου να γραφεί η άσκηση 5.

§ 18-20. ώρες 2

Εδώ βρισκόμαστε ενώπιον των πραγματικών πρωταγωνιστών:

- α) Λύσανδρος: ἔπεμψεν ἀγγελοῦντα (ὅτι...)
- β) Θηραμένης - πρέσβεις: ἔρωτῶμενοι... εἶπαν (ὅτι...)
- γ) οἱ ἔφοροι: ἐκέλευον... ἐκκλησίαν ἐποίησαν
- δ) Κορίνθιοι καὶ Θηβαῖοι: ἀντέλεγον... ἐξαιρεῖν.
- ε) Λακεδαιμόνιοι: οὐκ ἔφασαν... ἀνδραποδιεῖν

Γλωσσικές παρατηρήσεις:

- Για τη σειρά των λέξεων Συντακτ. § 185-187 και J. Humbert Συντακτικόν... σελ. 85-93 (§145-157).
- Για τη συμπερασματική πρόταση της § 20 θα τονιστεί η εκφορά της με απαρέμφατο (Συντακτ. § 165-166) και η σημασία των μετοχών σε σχέση με το ἔπεσθαι, και ο διαφορετικός τους χρόνος (Συντακτ. § 104).

§ 21-23. ώρα 1

Στις §§ 21-22 η κατάσταση είναι συγκεχυμένη· αυτό αποδίδουν οι ποικίλοι προσδιορισμοί των κυρίων ρηματικών τύπων:

- α) Θηραμένης καὶ οἱ σύν αὐτῷ ἐπανάφερον
- β) ὅγλος περιεχεῖτο
- γ) πρέσβεις ἀπήγγελλον
- δ) Θηραμένης προηγόρει
- ε) τῷ δήμῳ ἔδοξε

Η § 23 με την «κατά παράταξη» σύνταξη αποδίδει την αποκατάσταση της τάξης, μολονότι η μετοχή νομίζοντες πιθανότατα εκφράζει μια αμφιβολία για την ελευθερία που ἔφερε το γκρέμισμα των τειχών.

Εκτός αυτών θα γίνει λόγος και για τις ενδοιαστικές προτάσεις.

Οι ασκήσεις 4-6 είναι για τις § 16-17

» 7-8 § 18-19

» 9-10 § 20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

§ 11-16 Το καθεστώς των τριάκοντα (από μετάφραση) ώρα: 1

Στόχος: Να διαπιστώσουν οι μαθητές πως τα ανελεύθερα καθεστώτα, όταν μάλιστα έρχονται να ανατρέψουν ένα δημοκρατικό καθεστώς, οδηγούνται αναπότρεπτα στη διάλυσή τους συμπαρασύροντας και άλλους σε ποικίλες συμφορές. Επίσης από την αφήγηση του Ξενοφώντα ξεκινώντας να κάνουν συσχετισμούς με σύγχρονες ανάλογες καταστάσεις που δημιούργησαν διάφορα φασιστικά καθεστώτα του 20ού αιώνα.

Βιβλιογραφία:

– Ιστ. Ελλην. Έθν. τ. Γ1 σελ. 321-323

CL. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ ΜΙΕΤ σελ. 119-123

– Για τους συκοφάντες: D.M. MacDOWELL ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΕΚΔ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 98-104.

– Για τον Φασισμό το σχετικό λήμμα στο ΛΕΞΙΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ UNESCO τόμ. 3.

Φασισμός - Fascism

Α. 1. Ο όρος φασισμός (fascism) προέρχεται από την ιταλική λέξη Fascismo που σημαίνει τις αρχές των Fascisti (φασιστών) – ενός κινήματος που οργανώθηκε τον Μάρτιο 1919 και απέκτησε τον έλεγχο της διακυβερνήσεως της Ιταλίας υπό τον Μουσσολίνι, τον Οκτώβριο του 1922. Η καταγωγή του όρου ανάγεται τελικά στη λατινική λέξη fascis, η οποία σήμαινε τη δέσμη από βέργες φτελιάς ή σημύδας, δεμένη με μία κόκκινη ταινία, την οποία κρατούσαν οι λίκτορες (κλητήρες ενός άρχοντος) στην αρχαία Ρώμη, σαν σύμβολο της εξουσίας του άρχοντος να επιβάλλει υπακοή.

2. Ο όρος φασισμός σημαίνει τόσο α) ένα πολιτικό κίνημα (political movement), όσο και β) ένα δόγμα (doctrine) που επιδιώκει να δικαιολογήσει αυτό το πολιτικό κίνημα, σκοπός του οποίου είναι η εγκαθίδρυση ενός δικτατορικού (dictatorial), αντικοινοβουλευτικού (anti-parliamentary) καθεστώτος, που θεμελιώνεται στην έξαρση του κράτους και εναντιώνεται φανερά στη δημοκρατία (democracy), τον φιλελευθερισμό (liberalism) και τον σοσιαλισμό (socialism). Η προέλευση του κινήματος και του συνεπικούρου δόγματος είναι ιταλική, η ιδεολογία όμως του φασισμού βρήκε οπαδούς και σε πολλές άλλες χώρες. Συνακόλουθα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ο φασισμός έχει αμιγώς ιταλικόν χαρακτήρα.

3. Ο όρος φασισμός και το επίθετο φασιστικό έχουν κατά καιρούς χρησιμοποιηθεί χαλαρά για ορισμένα άλλα είδη ολοκληρωτικών (totalitarian) κινήματων, δογμάτων και καθεστώτων. Η θεωρητική όμως σκοπιμότης μιας τέτοιας εφαρμογής του όρου έχει σοβαρότατα αμφισβητηθεί. Ακόμη πιο χαλαρά χρησιμοποιούν τον όρο μερικοί συγγραφείς και πολιτικοί, σαν γενική, δυσφημητική επικάλυψη των πολιτικών ιδεών ή θεσμών που αποδοκιμάζουν – όπως λόγου χάρη συμβαίνει όταν οι κομμουνιστικές επικρίνουν τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, αποκαλώντας τα όργανα του «κοινωνικού» φασισμού.

§ 50-56 Η καταδίκη του Θηραμένη. ώρες 5

Στόχος: Οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν ότι στα τυραννικά καθεστώτα δεν υπάρχει κυριαρχία νόμου, ότι τελικά κινδυνεύουν και οι ίδιοι οι υποστηρικτές του καθεστώτος, ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες το καθεστώς σκληραίνει όλο και περισσότερο με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται όλο και περισσότερο η αντίδραση και ότι το καθεστώς αναγκάζεται να στηρίζεται σε ύποπτα στοιχεία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες κάθε ιδέα ανώτερης αξίας και αρχών καταρρέει.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. έθν., τ. Γ1 σελ. 323-324.

CL. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ Μ.Ι.Ε.Τ. σελ. 123-125

– Για το νόμο: J. de ROMILLY Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ εκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ΄ σελ. 15, 139-140.

– Για την ευσέβεια και την πολιτική: W. BURKERT ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 555-559.

– Για την κρίση των αξιών E. Dodds οι Έλληνες και το παράλογο, εκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 154-166.

– Για το παιχνίδι του κότταβου: C. SALLES Η ΑΛΛΗ ΟΨΉ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ, εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 117-119.

– Για μια μετάφραση σε ύφος δημοσιογραφικό: Α. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: Ο ΞΕΝΟΦΩΝ ΩΣ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟΣ, σελ. 42-45

Συνελήφθη ο Θηραμένης μέσα στη βουλή και εξετελέσθη
Του Κοινοβουλευτικού συντάκτη
Ξενοφώντα του Αθηναίου

Μόλις τελείωσε την αγόρευσή του ο Θηραμένης. Η βουλή έγινε φανερό ότι χειροκρότησε επιδοκιμαστικά. Ο Κριτίας (που προεδρεύει) καταλαβαίνει πως αν επιτρέψει να τεθεί το θέμα σε ψηφοφορία, ο Θηραμένης θα αθωωθεί, ενώ αυτού θα κινδύνευε η ζωή. Ανταλλάσσει λίγα λόγια με

τους 30 τυράννους, βγαίνει έξω και δίνει διαταγή να εισβάλουν στη βουλή οι οπλισμένοι με τα εγχειρίδια και να σταθούν απέναντι από το κιγκλίδωμα. Ξαναμπαίνοντας παίρνει το λόγο:

Κριτίας: Νομίζω, κύριοι βουλευτές, ότι έργο πραγματικού αρχηγού είναι, όταν βλέπει τους φίλους του να εξαπατώνται, να μην το επιτρέπει. Και εγώ συνεπώς θα κάμω ακριβώς το ίδιο. Πολύ περισσότερο, όταν και αυτοί οι παριστάμενοι εδώ –και δείχνει τους ένοπλους– δηλώνουν ότι δεν θα μας επιτρέψουν να αθωώσουμε τον άνθρωπο, που αποκαλύπτα επιδιώκει να ανατρέψει το ολιγαρχικό μας πολίτευμα.

Σύμφωνα με την κειμένη νέα νομοθεσία, δεν επιτρέπεται να εκτελείται χωρίς τη δική σας ψήφο κανείς από τους ανήκοντες στους τρισχιλίους. Αντίθετα, οι τριάκοντα, έχουν το δικαίωμα όσους είναι έξω από τον κατάλογο αυτό να τους καταδικάζουν σε θάνατο. Εγώ λοιπόν διαγράφω από τον κατάλογο τον παριστάμενο Θηραμένη, αφού όλοι μας είμαστε σύμφωνοι σ' αυτό. Και τον κααδικάζομε σε θάνατο.

Όταν άκουσε το λόγο αυτό ο Θηραμένης, πηδά στην εστία, (στο χώρο δηλ. που ορκίζονταν οι βουλευτές) και δηλώνει:

Θηραμένης: Κύριοι συνάδελφοι, επικαλούμαι κατ' εξοχήν την νομιμότητα, που σημαίνει ότι δεν μπορεί να είναι στο χέρι του Κριτία να διαγράφει είτε εμένα είτε όποιον από σας θέλει. Έχω το δικαίωμα να κριθώ και εγώ και εσείς σύμφωνα με το νόμο που συνέταξαν αυτοί οι ίδιοι για τους εγγεγραμμένους στον κατάλογο. Γνωρίζω όμως, μα τους θεούς, ότι ο βωμός (στον οποίο βρίσκομαι τώρα) δεν θα με σώσει. Θέλω όμως να σας αποδείξω επιπλέον ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν είναι μόνο αδικώτατοι έναντι των ανθρώπων, αλλά και ασεβέστατοι έναντι των θεών. Και κάνει σε όλους εντύπωση, αξιότιμοι κύριοι συνάδελφοι, γιατί δεν αποφασίζετε να βοηθήσετε τους εαυτούς σας, έχοντας συνείδηση ότι, αν οι κύριοι αυτοί έχουν τη δυνατότητα να διαγράφουν μια φορά το όνομά μου από τον κατάλογο, δέκα φορές ευκολότερα μπορεί να διαγράφουν το δικό σας.

Ύστερα από αυτό ο κήρυκας των Τριάκοντα καλεί τους Ένδεκα (δηλαδή τους επιφορτισμένους με την επιτήρηση των καταδίκων και την εκτέλεση της ποινής) να συλλάβουν τον Θηραμένη. Όταν εκείνοι μπαί-

νουν στη βουλή με τους υπηρέτες τους, έχοντας επικεφαλής τον Σάτυρο, ένα θρασύτατο και αναιδέστατο υποκείμενο, παίρνει πάλι το λόγο ο Κριτίας.

Κριτίας: Σας παραδίδωμε αυτόν εδώ τον Θηραμένη καταδικασμένο σύμφωνα με το νόμο. Να τον συλλάβετε, να τον μεταφέρετε όπου πρέπει και να κάνετε εν συνεχεία ό,τι πρέπει.

Δεν προλαβαίνει να τελειώσει την τελευταία λέξη του και ο Σάτυρος και οι υπηρέτες του τον αποσπούν βίαια από το δωμό. Όπως ήταν φυσικό ο Θηραμένης επικαλείται, κραυγάζοντας σπαρακτικά θεούς και ανθρώπους, να βλέπουν τα αίσχη που συντελούνται.

Με σιωπή υποδέχονται οι βουλευτές το ανόσιο συμβάν. Φοβισμένοι βλέπουν μπροστά από το κιγκλίδωμα να στέκουν άνθρωποι του είδους του Σάτυρου και το μέρος μπροστά στο βουλευτήριο γεμάτο φρουρούς που παρακολουθούσαν εξοπλισμένοι με απειλητικά εγχειρίδια.

Οι άνθρωποι του Σάτυρου απαγουν τον Θηραμένη μέσα από την αγορά, ενώ οϊμώζει γοερά, διεκτραγωδώντας τη μοίρα του.

Λέγεται ότι την ώρα εκείνη διαμείφθηκε ο εξής διάλογος ανάμεσα στο Σάτυρο και τον Θηραμένη:

Σάτυρος: Αν δεν σιωπήσεις, θα κλάψεις πικρά.

Θηραμένης: Δηλαδή αν σιωπήσω, δεν θα κλάψω;

Όταν αναγκάστηκε να πιει το κώνειο, για την εκτέλεση της θανατικής ποινής, λέγεται ότι τα υπολείμματα του ποτηριού τα έριχνε σταγόνα σταγόνα, (όπως ρίχνουν οι Σικελοί το κρασί, που περισσεύει από το ποτήρι τους, σε χάλκινο αγγείο για να μαντεύουν τις διαθέσεις των προσώπων, που αγαπούν) και ψιθύρισε: Στην υγεία του καλού Κριτία χύνω τις σταγόνες αυτές.

Και βέβαια οι φράσεις αυτές δεν έχουν μεγάλη σημασία. Σημασία όμως έχει ότι ενώ τον απειλούσε ο θάνατος δεν έλειψε από την ψυχή του ούτε η σοβαρότητα ούτε το χιούμορ, πράγμα για το οποίο τον θεωρούν αξιόθαύμαστο.

§ 50-51. ώρες 2

Η § 50 είναι μία περίοδος και γι' αυτό περίπλοκη, επειδή και η κατάσταση που δημιουργήθηκε από το λόγο του Θηραμένη είναι περίπλοκη. Πρέπει να γίνει προσεκτική σύνταξη και πρώτα να εντοπιστούν οι κύριες προτάσεις που εκφράζουν τις κύριες ενέργειες του Κριτία: «...ὁ Κριτίας ἐξῆλθε... καὶ ἐπιστῆναι ἐκέλευσε τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας...». Όλα τα άλλα προσδιορίζουν ποικιλοτρόπως τις ενέργειες αυτές του Κριτία. Ο Ξενοφώντας απέδωσε θαυμάσια τη σκηνή εδώ και παρακάτω.

Η § 51 περιέχει το σύντομο λόγο του Κριτία, που είναι χαρακτηριστικός του παραλογισμού του που θεμελιώνει την παρωδία δίκης. Αρχίζει με μία γνώμη γενικής αποδοχής και αμέσως παραγωγικά εντάσσει τον εαυτό του σ' αυτή την γενικής αποδοχής κατάσταση.

Ο τύπος του παραγωγικού συλλογισμού είναι αυτός.

ὁ ἄξιος προστάτης ποιεῖ τοῦτο

(ἐγὼ εἰμι ἄξιος προστάτης)

ἐγὼ οὖν τοῦτο ποιήσω

Ἦδη η δεύτερη πρόταση (η ελάχιστων προκειμένη) είναι μια αυθαίρετη κρίση που βρίσκεται στη βάση κάθε είδους φασισμού· που όμως ο παραλογισμός της επιτείνεται με την φράση «καὶ γὰρ οἶδε... ἡμῖν ἐπιτρέψειν, εἰ ἀνήσομεν...».

Η ενίσχυση του ἐγὼ με «τοὺς τὰ ἐγχειρίδια ἔχοντας» και η μεταμόρφωση του ἐγὼ σε ἡμεῖς (ἡμῖν, ἀνήσομεν [ἡμεῖς]) είναι που διαμορφώνει το δικτατορικό σε φασιστικό καθεστώς.

Παρόμοιος είναι και ο επόμενος συλλογισμός του Κριτία:

οἱ τριάκοντα κύριοί εἰσιν θανατοῦν τοὺς ἔξω τοῦ καταλόγου (ἐγὼ εἰμι τῶν τριάκοντα)

ἐγὼ οὖν Θηραμένην ἐξαλείφω ἐκ τοῦ καταλόγου, συνδοκοῦν ἅπασιν ἡμῖν και (ἄρα) τοῦτον ἡμεῖς θανατοῦμεν

Εδώ ο παραλογισμός του συμπεράσματος είναι ακόμη μεγαλύτερος και ἔχομε πάλι μεταμόρφωση του ἐγὼ σε ἡμεῖς.

§ 52-53. ώρα 1

Η αντίδραση / διαμαρτυρία / ικεσία του Θηραμένη στηρίζεται στην απαίτηση για νομιμότητα για ευσέβεια και για λογική εκ μέρους των συντρόφων του. Ο συλλογισμός του Θηραμένη είναι διαφορετικός από τον Κριτία: λειτουργεί αντίστροφα: είναι επαγωγικός.

Εγώ καταδικάστηκα από τον Κριτία παράνομα

εγώ είμαι ένας από εσάς

άρα καθένας από εσάς μπορεί να καταδικασθεί παράνομα.

§ 54-56. ώρες 2

Η αξία των «Ελληνικών» του Ξενοφώντα έγκειται, εκτός από τη σημασία για την Ιστορία, στο ότι αποτύπωσε μερικές στιγμές όπως αυτή των τελευταίων στιγμών του Θηραμένη. Είναι και αυτό ένα δείγμα της πιθανής συμπάθειας του Ξενοφώντα για το πρόσωπο του Θηραμένη: άλλωστε η ευσέβεια του Θηραμένη, η εμμονή του στη νομιμότητα και η μετριοπάθεια των πολιτικών του απόψεων είναι χαρακτηριστικά και της προσωπικότητας του Ξενοφώντα.

Το «παιγνιώδες» των αρχαίων Ελλήνων πρέπει να γίνει αντικείμενο συζήτησης στην τάξη.

Ως παραδείγματα του παιγνιώδους μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην τάξη α) Η σκηνή από τους «Βατράχους» του Αριστοφάνη (τ. 283-297) β) Το απόσπασμα από το «Θεαίτητο» του Πλάτωνα 148e - 149a.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

§ 1-17. (μετάφραση). ώρες 2

Στόχος: Να φανεί ότι το καθεστώς το τυραννικό είναι υποχρεωμένο να σκληρύνει τη στάση του για να διατηρηθεί. Επίσης ότι όσο σκληρύνεται το καθεστώς τόσο η αντίδραση προς αυτό μεγαλώνει· επομένως η σύγκρουση είναι μοιραία.

Να εντοπιστούν τα σημεία του κειμένου (και από προηγούμενες παραγράφους) όπου αναφέρονται γεγονότα που θα επηρέασαν την κοινή γνώμη υπέρ της αντίδρασης εναντίον των τριάκοντα τυράννων. Κορυφαίο βέβαια γεγονός ήταν η εκτέλεση του Θηραμένη.

Να προσεχτεί το πνεύμα του λόγου του Θρασυβούλου.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. Γ1 σελ. 325-326

– για τη στάση της Θήβας το κεφ. ANTILAKΩNIKO PEYMA I.E.E. Γ1 σελ. 324-5 C. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ σελ. 125-126.

§ 18-23. Η νίκη της κοινωνίας των πολιτών. ώρες 4

Στόχος: Να διαπιστώσουν οι μαθητές τι σημαίνει «κοινωνία των πολιτών» που ζουν μέσα σε ένα δημοκρατικό καθεστώς σε αντίθεση με την κοινωνία, όπως διαμορφώνεται κάτω από ένα τυραννικό καθεστώς, και τι σημαίνει να αγωνίζεται κανείς για μια τέτοια «κοινωνία των πολιτών».

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1 σελ. 326

Ο Έλληνας άνθρωπος (συλλογή μελετών) έκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

(Ιδιαίτερα τις μελέτες: Ο πολίτης, Homo domesticus, Ο άγροικος, Ο έλληνας άνθρωπος και οι μορφές κοινωνικότητας).

C. COULET Μέσα επικοινωνίας στην Αρχαία Ελλάδα.

έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 55-88 (χώροι επικοινωνίας στην πόλη).

– Για το επίγραμμα του Μεγιστία: Α. Σκιαδά: ΕΠΙ ΤΥΜΒΩΙ σελ. 62-64.

– Για το προοίμιο της Οδύσσειας: Δ. Μαρωνίτη: ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΝΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΟΔΥΣΣΕΑ σελ. 72-109.

– Για τη σημασία των θρησκευτικών τελετών στη δημιουργία κοινωνίας: W. Burkert, Αρχαία Ελληνική θρησκεία, εκδ. Παπαδόημα, σελ. 519-530.

§ 18-19. ώρα 1

Το ενδιαφέρον στις παραγράφους αυτές πρέπει να περιστραφεί στο πρόσωπο του μάντη.

Τα λόγια του, εκτός από αινιγματικά που είναι, έχουν και αισθητική σημασία: είναι σαν ο φακός, από ένα πλήθος που δείχνει αρχικά, σιγά σιγά να πλησιάζει και να καταλήγει («ζουμάρει») σε ένα πρόσωπο, τον πρωταγωνιστή. Αλλά και η παράθεση των αντιθετικών συνδέσμων μέν - δέ - μέντοι (με επιτακτική σημασία) δίνει στη φράση «ἐμοὶ μέντοι θάνατος» μια βαθεία συναισθηματική χρειά.

Αν υπάρξει χρόνος μπορεί να χρησιμοποιηθεί και το επίγραμμα για το Μεγιστία: γι' αυτό παρατίθεται και ανάλυσή του από τον Α. Σκιαδά:

Τὸ γνωστότερον ἐπίγραμμα ἐξ ἰδιωτικοῦ τάφου εἶναι τὸ φερόμενον ὡς ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ μάντεως Μεγιστίου, ὁ ὁποῖος ἔπεσεν εἰς τὰς Θερμοπύλας μαχόμενος μετὰ τοῦ Λεωνίδου κατὰ τῶν Περσῶν:

Ἄπλου'ν εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ πανηγυρικὸν εἰς τὸν τόνον, μεγαλοπρεπὲς εἰς τὴν ἔκφρασιν καὶ σεμνόν, τὸ ἐπίγραμμα δίδει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς –κατὰ τὸν καθιερωμένον τύπον– πληροφορίαν περὶ τοῦ μνήματος τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ θανάτου του. Ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἐπιγραφὴν κατατοπίζεται ἀπολύτως περὶ πάντων: τοῦ μνήματος, τοῦ ἥρωος, τοῦ χρόνου («ποτε-τότε»), τῶν ἐχθρῶν (Μῆδοι), τοῦ τόπου («Σπερχειὸν ποταμὸν...»), τοῦ γεγονότος τοῦ θανάτου («κτεῖναν»), τῆς ποιότητος τοῦ Μεγιστίου («κλεινοῖο»,

«οὐκ ἔτλη – προλιπεῖν»). Σπαρτιατική ἀγωγή καὶ εἰς τὸν λόγον. Ὁ χα-
ρακτηρισμὸς τοῦ μάντεως ὡς «κλεινοῖο», εἶναι ἐπική παράδοσις. Ἡ λέξις
«μάντιος», ἡ δηλοῦσα τὴν ιδιότητα τοῦ θανόντος καὶ εἰσάγουσα τὸ δεύ-
τερον δίστιχον, προσδίδει εἰς τὸ ἐπίγραμμα τὸ βασικόν του περιεχόμενον,
τὸ ὁποῖον διασαφεῖται πληρέστερον διὰ τῆς ἀκολουθούσης ἀναφορικῆς
προτάσεως: ὡς μάντις ἐγνώριζεν, ὅτι οἱ Μῆδοι θὰ περάσουν καὶ ὁ ἴδιος θὰ
ἐφονεύετο· καὶ ὁμῶς ἔμεινεν! Ἡ ὑπογράμμισις τῆς συνειδητῆς, ἐν ἐπι-
γνώσει, ἀναμονῆς τοῦ βεβαίου θανάτου εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἔπαινος τῆς
ἀρετῆς τοῦ θανόντος. Ἡ διατύπωσις «οὐκ ἔτλη» τοῦ τελευταίου στίχου
ἀναφέρεται περισσότερον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίστασιν τοῦ Μεγιστίου,
παρὰ εἰς τὸν φόβον πρὸ τῆς ἐντολῆς τῆς πατρίδος: νὰ μείνῃ καὶ νὰ ἀπο-
θάνῃ μαχόμενος. Ὁ νοῦς δηλ. τοῦ στίχου εἶναι: ὁ Μεγ. δὲν ἠμπόρεσε,
(«δὲν ἄντεξε ἡ καρδιά του») νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς συμπολεμιστάς του.
Ἐξ ἄλλου ἡ ἐρμηνεία, ὅτι ὁ Μεγιστίας παρέμεινε, διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ
φύγῃ, φοβούμενος τὰς συνεπειὰς τῆς ἀπειθαρχίας, εἶναι ἀνάρμοστος πρὸς
τὸ πνεῦμα τοῦ ἐπιγράμματος.

§ 20-22. ὥρες 2

Καὶ σ' αὐτές τις παραγράφους πρέπει νὰ προσέξουμε τὸ πρόσωπο που
μιλάει· ὅπως ὁ μάντης τῆς § 18 ἔτσι καὶ ὁ Κλεόκριτος ἔχει σχέση με
τὴ θρησκεία· ἀλλὰ καὶ σε ὅλο το λόγο του βλέπουμε ἐντονὴ τὴν παρου-
σία τῆς θρησκείας. Ἀλλὰ ἐκτός ἀπὸ αὐτό οἱ μαθητές πρέπει νὰ προσέ-
ξουν τὸ περιεχόμενον τοῦ λόγου τοῦ Κλεόκριτου, γιατί ἀπεικονίζει τὴν
οὐσία τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς κοινωνίας.

Ἡ ἐνότητα των μελῶν τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἐκφράζεται συγκινητικὰ
στὴν § 22 με τὸν πληθυντικὸ τῆς προσωπικῆς ἀντωνυμίας πρώτου προ-
σώπου.

Τὸ προοίμιον τῆς Οδύσσειας, ὅπου προβάλλεται τὸ φιλέταιρον τοῦ Οδυσ-
σέα, ἀναλύει φιλολογικὰ ἔξοχα ὁ Δ. Μαρωνίτης στὸ βιβλίο του. Οἱ μα-
θητές γνωρίζουν τὸ προοίμιον ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον καὶ ἔτσι μπορεῖ νὰ χρησι-
μοποιηθεῖ ὡς σχόλιον των λόγων τοῦ Κλεόκριτου.

§ 23. ώρα 1

Οι μαθητές πρέπει να προσέξουν τα διαλυτικά φαινόμενα στο ηττημένο στρατόπεδο. Πρώτη αιτία είναι αυτή ή ήττα· δεύτερη, η διαφοροποίηση των οπαδών του καθεστώτος· τρίτη, η συνειδητοποίηση που προκάλεσαν τα λόγια του Κλεόκριτου.

Οι ασκήσεις	2-4	είναι για τις	§ 18-19
»	5-10	»	§ 20-22
»	11	»	§ 23

§ 37-43 Η αποκατάσταση της δημοκρατίας. ώρες 4

Στόχος: α) Να εκτιμηθεί / αξιολογηθεί η συμβολή του εξωτερικού παράγοντα στην αποκατάσταση της δημοκρατίας. Προς το σκοπό αυτό πρέπει να ληφθούν υπόψη 1) ότι το καθεστώς των τριάκοντα το είχε επιβάλει ο Λύσανδρος 2) ότι οι ηγέτες του δημοκρατικού κινήματος ήταν αντίπαλοι της Σπάρτης 3) η στάση των συμμάχων της Σπάρτης (Θηβαίων κ.ά.) απέναντι στους δημοκρατικούς Αθηναίους 4) η ποιότητα του καθεστώτος των τριάκοντα.

β) Να αντιληφθούν οι μαθητές 1) ότι ουσιαστικά εκείνο που επέβαλε την αποκατάσταση της δημοκρατίας ήταν ο αγώνας των δημοκρατικών, ο οποίος επέβαλε και την αλλαγή πολιτικής του εξωτερικού παράγοντα 2) ότι στη στερέωση της δημοκρατίας συνέβαλε η μετριοπάθεια.

Βιβλιογραφία:

Ιστ. Ελλ. Έθν. τ. Γ1 σελ. 326-332

G. MOSSÉ ΑΘΗΝΑ σελ. 126-129

J. de ROMILLY ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

έκδ. ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΑ σελ. 230-233

– Ο ΝΟΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

έκδ. ΤΟ ΑΣΤΥ σελ. 139-141

– Για τη σημασία των αντιθετικών συνδέσμων μέν... δέ στο βιβλίο των ΠΑΠΑΚΩΣΤΟΥΛΑ - ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - ΣΤΕΦΟΥ: Η διδασκαλία στα κείμενα και στη Γλώσσα, Β' Αρχ. Ελλην. Γραμματεία, έκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ σελ. 208-209.

Οι σύνδεσμοι μέν-δέ1

Μέν-δέ: είναι η αφετηρία της επιστημονικής και φιλοσοφικής σκέψης του ανθρώπου, διαλεκτική του υπέρ και του κατά. Είναι ο τρόπος που έχει το πνεύμα να βρίσκεται σε αντίθεση με τον εαυτό του για να πηγαίνει μπροστά.

Είναι η μέθοδος του δικηγόρου, αλλά, επίσης, εκείνη του φιλοσόφου, του επιστήμονα που συνέχεια αμφισβητεί ένα μέν για ένα δέ που, με τη σειρά του, θα το θέσει πάλι «υπό αμφισβήτησιν».

Μέν-δέ: είναι η θέση και η αντίθεση, η βάση της διδασκαλίας των σοφιστών που ήταν τόσο γόνιμη, γιατί αυτή η διδασκαλία είναι ακριβώς το θεμέλιο της σκέψης του Θουκυδίδη πάνω στην ιστορία.

Μέν-δέ: είναι οι αντιλογίες του Θουκυδίδη.

Μέν-δέ: είναι ο διάλογος μεταξύ των ανθρώπων, είναι επίσης η εικόνα της σχετικότητας των ανθρώπινων κρίσεων. Δε θα ήθελα να επεκταθώ πολύ σ' αυτό το θέμα. Ο δάσκαλός μας Le Senne έλεγε με την ανάλογη κίνηση των μεγάλων χεριών του: «Από μια άποψη, αλλά και από μια άλλη άποψη».

Μέν-δέ: είναι η εικόνα των αντίροπων δυνάμεων, μέσα μας και έξω από μας, των αντιθέσεων που μας χωρίζουν και αυτών που πρέπει να ξεπεράσουμε.

Μέν-δέ: μπορεί επίσης να είναι λιγότερο ο αγώνας, η πάλη, παρά οι αποχρώσεις, η λεπτότητα της κρίσης, η αίσθηση του πολύπλοκου της ψυχής.

Μέν-δέ: είναι το άδηλο του πεπρωμένου, υπεροχή και αδυναμία του ανθρώπου και τα δύο άκρα της αλυσίδας, αυτό που οι Έλληνες –και ιδιαίτερα ο Σοφοκλής στις τραγωδίες του– τόσο καλά έχουν παρουσιάσει. Δεν έχετε καθόλου εντυπωσιαστεί από αυτή τη φανερή αντίφαση του Σοφοκλή; Επαναλαμβάνει παντού ότι κανείς δεν μπορεί να είναι ευτυχής, δεν μπορεί να λείει πως είναι ευτυχής όσο ζει.

Αυτό δεν είναι πρόδηλο ιδιαίτερα σε μια περίοδο, όπως αυτή εδώ, όπου τα γεγονότα τα πιο τραγικά μας ανακοινώνονται καθημερινά; Παρ' όλα

αυτά ο Σοφοκλής λέγει ότι δεν υπάρχει τίποτε θαυμαστότερο από τον άνθρωπο – «ουδέν ανθρώπου δεινότερον πέλει».

Μέν-δέ: είναι, όπως θα έλεγαν οι φιλόσοφοί μας, η αντίθεση· μεταξύ του λογικού και του αλόγου. Διαβάσατε τη μετάφραση του θεμελιακού βιβλίου του Dodds³ «Οι Έλληνες και το άλογο»; (The Greeks and the Irrational). Τι ωραία εικόνα του κόσμου και του ανθρώπου!

Κοιτάξτε τι λέγει πάνω σ' αυτό η κ. J. de Romilly στο εναρκτήριο της μάθημα στο Collège de France. «Δεν είμαστε μήπως εμείς οι ίδιοι, καθέννας από μας, τραβηγμένοι προς την μια και την άλλη κατεύθυνση, ταλαντευμένοι ανάμεσα στο λογικό και στο άλογο; Δεν θα ήταν, λοιπόν, συνετό στις ανθρώπινες αποφάσεις να τείνουμε προς το μεν χωρίς όμως να ξεχνάμε το δε, αν δε θέλουμε να πέσουμε έξω στους λογαριασμούς μας;

Μέν-δέ: είναι, στον τομέα της πολιτικής, η διπολικότητα ή η εναλλαγή. Στις μέρες αυτές των εκλογών το θέαμα είναι περίεργο, συγκινητικό (;) και παρήγορο (;) να ακούμε τον κύριο Μέν να μιλάει τη γλώσσα του κυρίου Δέ και ο κύριος Δε να μας καθησυχάζει σαν να ασπάζεται τις απόψεις του αντιπάλου του.

Μέν-δέ: ήταν άλλοτε «μάλιστα... αλλά».

Αυτό μπορεί να γίνει «μάλιστα... και» ή καλύτερα «άλλοτε... αλλά τώρα». Ας περιμένουμε.

Μέν-δέ είναι τέλος το σύμβολο της αμφισβήτησης όλων των ανθρώπινων πραγμάτων και ενεργειών. Εδώ εισχωρεί ο κίνδυνος που διατρέχουμε τώρα για την υπεράσπιση και τη λαμπρότητα των σπουδών μας. Καλός ο κίνδυνος, ας εξαντλήσουμε τις δυνατότητές μας και το αποτέλεσμα να μας είναι ευνοϊκό.

Έτσι θα έλεγε ο Όμηρος, λίγο διορθωμένος... σ' έναν στίχο που μας θυμίζει το δικό μας τέλος: *Εἰ γάρ ἐπ' εὐχῆσιν τέλος ἡμετέρησι γένοιτο!*

Μετάφραση Αν. Α. Στέφου, φιλόλογου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Απόσπασμα ομιλίας του Γενικού Επιθεωρητή της Γαλλίας G OUBE στο διεθνές εκπαιδευτικό σεμινάριο καθηγητών για τη διδασκαλία των κλασσικών γλωσσών στην Εκπαίδευση, που έγινε στις 13-16 Μαΐου 1974 στις Sèvres. (Dentre International d' études pédagogiques - C.I.E.P.).

– Επίσης για τους ίδιους συνδέσμους στο βιβλίο του Ι. KAZAZH: «Αρχαίος ελληνικός πεζός λόγος» έκδ. ΖΗΤΗ (Θεσσαλονίκη) σελ. 94-96.

§ 37-38. ώρα 1

Η § 37 να συνταχθεί λεπτομερώς για να φανεί η ποιότητα του ολιγαρχικού καθεστώτος· ότι στηρίζεται αποκλειστικά στον εξωτερικό παράγοντα· έχει δηλαδή καθαρά προδοτικό χαρακτήρα. Να προσεχθεί ιδιαίτερα η απαρεμφατική σύνταξη.

Στην § 38 να τονιστεί ο διαλλακτικός χαρακτήρας των αποφάσεων της Σπάρτης· αυτό φαίνεται και από τη διεύρυνση του συμβουλίου που άκουσε τις δύο πλευρές και από τη σύνθεση της αποστολής των διαλλακτών / ειρηνοποιών: δέκα πέντε άνδρες και με συμμετοχή του Πausanias που ήταν μετριοπαθής σε αντίθεση προς τον Λύσανδρο. Οι όροι, όπως φαίνεται από το κείμενο του Ξενοφώντα, ήταν: λήξη των εχθροπραξιών, αποκατάσταση της νομιμότητας και αποκλεισμός των πρωταιτίων από την Αθήνα και περιορισμός τους στην Ελευσίνα.

§ 39-42. ώρες 2

Ο λόγος του Θρασύβουλου ευαγγελίζεται το θάνατο της παραδοσιακής ολιγαρχίας / αριστοκρατίας· απόδειξη ότι ποτέ πια δεν επεχείρησαν πραξικόπημα. Βέβαια σε πολύ παλιότερη εποχή τα μέλη της ολιγαρχίας / αριστοκρατίας καυχούνταν με πειστικότητα για αρετή / ανδρεία, δικαιοσύνη και πνευματική ανωτερότητα απέναντι στον απλό λαό. Οι κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες το επέβαλλαν αυτό. Με την προοδευτική δημιουργία όμως δημοκρατικών θεσμών (κάτω από την καθοδήγηση του Σόλωνα, του Κλεισθένη, του Εφιάλτη, του Περικλή) όλες αυτές οι αρετές πέρασαν σε πλατιές μάζες· ένα φαινόμενο που επαναλήφθηκε από τότε αρκετές φορές. Αυτό άλλωστε είναι από τα πλεονεκτήματα της δημοκρατίας.

Επίσης πρέπει να υπογραμμιστεί η συμβουλή του Θρασύβουλου «ἀξιῷ ὑμᾶς ἐπιδείξαι, ὅτι καὶ εὖορκοι καὶ ὅσιοι ἔστε» και να γίνει σύγκριση με τη συμπεριφορά των τριάκοντα, όπως την καταγγέλλει ο Θηραμένης στο κεφ. ΙΙΙ § 52-53.

§ 43. ώρα 1

Ιδιαίτερη προσοχή να δοθεί στην τελευταία περίοδο. Από αυτή την ώρα μπορεί να αρχίσει η μελέτη των κειμένων που φανερώνουν το ήθος της δημοκρατίας.

– ΤΟ ΗΘΟΣ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΤΕΣΤΗΜΕΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

– ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ώρες 2

Η ανάγνωση των κειμένων πιθανότατα θα έχει αρχίσει από τη συζήτηση για την προηγούμενη παράγραφο (IV, 43).

Θα τονιστούν ιδιαίτερα το πνεύμα της επιείκειας και της ομόνοιας που επέδειξε το αποκατεστημένο δημοκρατικό καθεστώς.

Το πλατωνικό κείμενο θα διαβαστεί βέβαια από τη μετάφραση και είναι πολύ διδακτικό για τους μαθητές.

Τα κείμενα του Ισοκράτη, Δημοσθένη και Αριστοτέλη μπορούν να διαβαστούν από το αρχαίο κείμενο με σύντομο σχολιασμό.

Κατά το σχολιασμό θα πρέπει οι μαθητές να έχουν υπόψη τους και τα εξής. Το πνεύμα της επιείκειας και της ομόνοιας πιθανότατα οφείλεται και στην παρουσία της Σπάρτης και στη συμβολή της για την αποκατάσταση της δημοκρατίας.

Η σύμπτωση των απόψεων των τεσσάρων αρχαίων συγγραφέων έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τους εξής λόγους:

Οι δύο (Πλάτων, Ισοκράτης) είναι σύγχρονοι με τα γεγονότα, ενώ οι άλλοι δύο γεννήθηκαν περίπου 20 χρόνια μετά από αυτά. Οι δύο (Ισοκράτης, Δημοσθένης) είναι ρήτορες και ασχολήθηκαν με την πολιτική, ο ένας θεωρητικά και ο άλλος πρακτικά. Ο καθένας από αυτούς αντίκριζε με διαφορετική διάθεση το δημοκρατικό καθεστώς, από την άκρα αποδοχή (Δημοσθένης) μέχρι την αρνητική στάση (Πλάτωνας). Ο Ισοκράτης ήταν μετριοπαθής δημοκρατικός ενώ ο Αριστοτέλης κράτησε κριτική στάση απέναντι στη δημοκρατία στα συγγράμματά του· άλλωστε αυτός ήταν Μακεδόνας ενώ οι άλλοι Αθηναίοι.

Δεν θα μπορούσε να γίνει πιο πετυχημένη δειγματοληψία από αυτήν προκειμένου να ελεγχθεί αν πράγματι υπήρξε επιείκεια και ομόνοια.

Η επόμενη ώρα θα διατεθεί για συνολική θεώρηση του κειμένου και των γεγονότων.